

การจัดบริการดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการในรูปแบบครอบครัวทดแทน สำหรับเด็กต่างชาติ* ที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว**

Informal Alternative Care Service as Foster Care for Separated non-Thai Children

ธัญยา รุจิเสถียรทรัพย์***

บทคัดย่อ

เด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัวเนื่องจาก บิดา มารดา ญาติพี่น้องทางสายเลือดไม่สามารถให้การปกป้องคุ้มครองได้ เช่นเสียชีวิต ฐานะยากจนหรือทอดทิ้งเด็ก แม่สังคมไทยจะมีหน่วยงานของภาครัฐในการดูแลเด็กที่ถูกทอดทิ้งและจัดหาครอบครัวทดแทน แต่สำหรับเด็กต่างชาติแล้วยังไม่มียุทธศาสตร์เฉพาะเจาะจง อีกทั้งอคติเชิงชาติพันธุ์ของคนในสังคมที่มีต่อคนต่างด้าวได้เป็นอุปสรรคหนึ่งต่อการเข้าถึงการจัดบริการครอบครัวทดแทนของภาครัฐ การดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการเกิดขึ้นเมื่อบริการที่จัดโดยภาครัฐไม่สามารถตอบสนองและครอบคลุมความต้องการของเด็กกลุ่มดังกล่าวได้ การดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการเกิดขึ้นโดยภาคส่วนต่างๆ ของสังคม เช่น ศูนย์การเรียนรู้พม่า องค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไร เป็นต้น ในบทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการดูแลเด็กทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการสำหรับเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัวในรูปแบบครอบครัวทดแทนของศูนย์มาริชมิชชั่น ระนอง อำเภอเมือง จังหวัดระนอง

ผลการวิจัย พบว่า การดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการในรูปแบบครอบครัวทดแทนของศูนย์มาริชมิชชั่น ระนอง อำเภอเมือง จังหวัดระนอง (Marist Mission Ranong) (MMR) อาสาสมัครครอบครัวทดแทนทั้งหมดเป็นเจ้าหน้าที่ของ MMR ซึ่ง MMR จะรับสมัครอาสาสมัครครอบครัวทดแทนและดำเนินการคัดเลือกอาสาสมัครครอบครัวทดแทนที่มีความรู้ ทักษะ ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว เนื่องจากอาสาสมัครของ MMR ที่เดินทางมาประเทศไทยบางคนมาในลักษณะครอบครัวหรือเดินทางมาคนเดียว เมื่อเป็นอาสาสมัครครอบครัวทดแทนทำให้โครงสร้างครอบครัวทดแทนมีหลากหลาย ได้แก่อยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวมีทั้งพ่อแม่และเด็ก หรือมีเพียงพ่อหรือแม่กับเด็ก รวมทั้งการเข้าห้องแยกต่างหากสำหรับเด็ก สำหรับภาวะเปรียบเทียบการอยู่ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นการอาศัยในลักษณะใดเด็กและอาสาสมัครครอบครัวทดแทนจะร่วมกันวางกฎระเบียบในชีวิตประจำวัน การใช้จ่ายเงิน เป็นต้น

ทั้งนี้หน่วยงานหลักในการสนับสนุนรูปแบบดังกล่าวได้แก่ MMR มีบทบาทในฐานะ ผู้ประเมินอาสาสมัครครอบครัวทดแทน แรกรับเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว การประสานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อเป็นที่ปรึกษาในการจัดบริการและร่วมเป็นเครือข่ายในการขับเคลื่อนรูปแบบครอบครัวทดแทน นอกจากนี้ยังรวมถึงการสร้าง ความเข้าใจและทัศนคติที่ดีของคนชุมชนคนไทยต่อเด็กต่างชาติ เป็นต้น

* เด็กต่างชาติในบทความนี้หมายถึง เด็กไร้สัญชาติ เด็กต่างด้าวที่มีสัญชาติพม่า และอพยพกับครอบครัวมาอยู่ในประเทศไทย หรือมาเกิดในประเทศไทย

** บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องการศึกษารูปแบบการดูแลเด็กทางเลือกสำหรับเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว.2556 ได้รับการสนับสนุนทุนจาก องค์กร Save The Children International

*** อาจารย์ ดร.ประจำหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยประการหนึ่งคือศูนย์ฯควรมีการวางแผนจัดหาครอบครัวทดแทนในระยะยาว เนื่องจากครอบครัวทดแทนชาวพม่าไม่ได้อาศัยอยู่ประเทศไทยถาวรจึงทำให้มีการเปลี่ยนครอบครัวบ่อยและเด็กบางคนรู้สึกไม่มั่นคงในความรัก หรือรู้สึกว่าตนเองเป็นผู้สร้างภาระให้กับคนอื่น อันจะมีผลต่อพัฒนาการของเด็กในอนาคต นอกจากนี้ควรมีการจัดทำข้อมูล ความจำเป็น ข้อเสนอแนะเรื่องการดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการสำหรับเด็กต่างชาติดังกล่าวที่ควรต้องพลัดพรากจากครอบครัว เสนอเชิงนโยบายในหลากหลายช่องทางเช่นเสนอต่อคณะกรรมการพัฒนาสังคมและกิจการเด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการและผู้ด้อยโอกาส เพื่อเป็นกรอบในการขับเคลื่อนกฎหมาย การดำเนินงานการดูแลทางเลือกต่อไป

คำสำคัญ : การดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการ ครอบครัวทดแทน เด็กต่างชาติดังกล่าวที่ควรต้องพลัดพรากจากครอบครัว

Abstract

Many non-Thai children have been separated from their parents as their parents or relatives, for example, cannot protect them due to the death or poverty. Despite the adoption institutes and foster care provided in Thailand, there are no laws specifically enacted for the non-Thai children. These results in the difficulty of the access to the formal alternative care such as foster care. The informal alternative cares, established when the government services cannot satisfy the demands of the non-Thai children, are operated and provided by the social sectors such as Myanmar learning centers, non-government organizations. This article aims to study the informal alternative cares given to the separated non-Thai children in the format of foster care of Marist Mission Ranong Center located in Muang District, Ranong Province.

The research findings reveal that the informal alternative care provided as the foster care by Marist Mission Ranong (MMR) Center has been mainly operated by its officers. In addition, some volunteer foster families, having proper knowledge and skills in accord with the problems and demands of the separated non-Thai children, have been also recruited. As the volunteers of MMR came to Thailand alone or with their family, the structures of the foster families are various. For example, the separated non-Thai children may stay with the parents while some may stay with a father or a mother. No matter what the foster family style is, the separated non-Thai children and their volunteer foster family will settle the daily regulations together such as expenses, and so on.

The foster care is mainly supported by MMR. MMR also evaluates the foster family volunteers, accepts the separated non-Thai children, coordinates with the external departments for the consultancy on the services, participate as the network promoting the foster care, and enhances the understanding and good attitudes of Thai people communities towards the non-Thai children.

It is suggested from the current research as follows: MMR should plan for the long-term foster family. As the Myanmar foster families do not permanently stay in Thailand, the separated non-Thai children have to change their foster family from time to time. As a result, such separated non-Thai children may feel instable and even think that they are the burden. This may cause problems and affect

the development of such children. Hence, the data related to the necessity and recommendations on the informal alternative care services policy for the separated non-Thai children should be proposed in multi channels for example to the Committee on Social Development and Children, Youth, Women, the Elderly, the Disabled and the Underprivileged Affairs as the framework for further legal enactment on the alternative care services.

Keyword: Informal Alternative Care Foster Care Separated non-Thai Children

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงของสังคมผู้ยุคโลกาภิวัตน์ อีกทั้งรัฐบาลไทยมีนโยบายส่งเสริมเขตเศรษฐกิจพิเศษตามบริเวณชายแดน การปรับขึ้นค่าแรงขั้นต่ำของประเทศไทยหรือปัจจัยด้านการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศพม่า เหล่านี้ได้กลายเป็นเงื่อนไขหนึ่งของการย้ายถิ่นของแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านสู่ประเทศไทยมากขึ้น การย้ายถิ่นของแรงงานจะมีผู้ติดตามเช่นเด็กที่ตามมาเป็นแรงงานหรือหนีภัยความขัดแย้ง และมีเด็กบางส่วนที่เกิดในประเทศไทย รัฐบาลไทยได้จัดสวัสดิการให้เด็กต่างชาติ/เด็กไร้สัญชาติในหลายมิติ อาทิ การจัดบริการทางการศึกษาดังเช่นในพ.ศ.2548 คณะรัฐมนตรีมีมติเปิดโอกาสทางการศึกษาให้คนทุกกลุ่มโดยมีเป้าหมายคือ คนทุกคนที่อาศัยอยู่ในประเทศสามารถเรียนได้ถึงระดับสูงสุด และสามารถออกมาเรียนนอกพื้นที่ควบคุมได้ อย่างไรก็ตามการจัดบริการสวัสดิการสังคมโดยภาครัฐพบข้อจำกัด เช่นการไม่มีเอกสารแสดงสถานะบุคคลว่าตนเป็นพลเมืองของประเทศใด การขาดเอกสารจึงทำให้เด็กขาดโอกาสในการเข้ารับบริการ อีกทั้งทัศนคติของเจ้าหน้าที่รัฐบางคนเห็นว่าการจัดบริการสำหรับเด็กต่างด้าวไร้สัญชาติเป็นสิ่งที่สิ้นเปลืองงบประมาณ นอกจากนี้ในบริบทของต่างประเทศพบว่าการอพยพของคนต่างด้าว/ต่างชาติถูกให้ความหมายในฐานะการคุกคามสวัสดิการของรัฐ (Duffek & Kandel, 2003)

แม้รัฐบาลจะมีการจัดบริการทางการศึกษาให้กับเด็กต่างชาติ แต่จากสถานการณ์ข้างต้นและเงื่อนไขที่เกิดจากบริบทแวดล้อมตัวเด็ก เช่นเด็กไม่สามารถ

สื่อสารภาษาไทย หรือครอบครัวเด็กบางคนอาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากที่ตั้งของโรงเรียนเช่นในป่าลึกจึงทำให้ไม่สามารถส่งบุตรหลานสู่การศึกษาในระบบของรัฐได้ ศูนย์การเรียนรู้พม่าหรือศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กข้ามชาติ เป็นบริการทางการศึกษาที่จัดโดยชุมชนแรงงานข้ามชาติหรือโดยองค์กรพัฒนาเอกชน อันมีเป้าหมายหนึ่งเพื่อให้การศึกษาแก่เด็กข้ามชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณชุมชนที่มีแรงงานข้ามชาติอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ในรายงานการศึกษาของเครือข่ายองค์กรด้านประชากรข้ามชาติ ได้กล่าวถึงจุดกำเนิดของศูนย์การเรียนรู้พม่าว่า เริ่มต้นจากบริการรับเลี้ยงเด็กต่างชาติและค่อยๆ พัฒนามีการเพิ่มการเรียนการสอนเข้าไปในระหว่างวัน จากนั้นพัฒนาเข้าสู่ระบบรูปแบบการเรียนการสอนที่เรียกว่า ศูนย์การเรียนรู้ซึ่งระยะต่อมาจะมีรูปแบบการจัดตั้งองค์กรชุมชน (Community Based Organization) เพื่อบริหารศูนย์การเรียนรู้อย่างเป็นทางการมากขึ้น (เครือข่ายองค์กรด้านประชากรข้ามชาติ, 2556)

นอกจากสถาบันการศึกษาที่มีผลต่อพัฒนาการเด็กแล้ว ครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการขัดเกลาทางสังคม ส่งเสริมพัฒนาการและปกป้องคุ้มครองเด็ก แต่ทั้งนี้ยังมีเด็กต่างชาติอีกกลุ่มหนึ่งได้กลายเป็นเด็กที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัวเนื่องจากบิดา มารดา ญาติพี่น้องทางสายเลือดไม่สามารถให้การปกป้องคุ้มครองได้ เช่นเสียชีวิต ฐานะยากจนหรือทอดทิ้งเด็ก เป็นต้น เด็กกลุ่มนี้แม้จะมีสิทธิการเข้าถึงบริการสวัสดิการสังคมเหมือนกับเด็กไร้สัญชาติที่มีครอบครัว ดังเช่นบริการทางการศึกษา แต่จาก

สถานการณ์พื้นที่ชายแดนพบว่ามีเด็กต่างชาติดังกล่าวต้องพลัดพรากจากครอบครัวได้เข้าเรียนในศูนย์การเรียนรู้พม่าจำนวนหนึ่ง แต่เด็กกลุ่มนี้ออกจากการศึกษากลางคันหรือไม่สามารถเข้าเรียนอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากเด็กต้องทำงานเพื่อหาเลี้ยงตนเองจึงทำให้ขาดเรียนบ่อย บางครั้งเรียนตามเพื่อนไม่ทัน รวมทั้งนายจ้าง หรือเจ้าของสถานประกอบการไม่อนุญาตให้เด็กใช้เวลาว่างไปเรียนหนังสือ เด็กกลุ่มนี้จึงมีความต้องการบริการสวัสดิการเพื่อการปกป้องคุ้มครองที่มากกว่าบริการด้านการศึกษาที่เด็กกล่าวข้างต้น แต่ยังคงต้องการการดูแลครอบครัวทดแทนเพื่อทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมให้กับเด็กแทนครอบครัวเดิม ที่ผ่านมามีรัฐบาลไทยจะมีศูนย์รับบุตรบุญธรรม สังกัดกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ แต่สถานการณ์ที่เกิดขึ้นพบว่า ใช้ระยะเวลาค่อนข้างนานในการยื่นเรื่องรับเด็กไร้สัญชาติเป็นบุตรบุญธรรม เป็นต้น (ม.ป.ท.2556.น.1)

เพื่อให้เด็กได้เข้าถึงบริการและได้รับการปกป้องตามหลักสิทธิเด็ก Save the Children International หน่วยงานเอกชนไม่แสวงหากำไรจึงได้ร่วมกับศูนย์การเรียนรู้พม่า เพื่อจัดบริการหนุนเสริมตามความต้องการและสภาพปัญหาของเด็กโดยเรียกแบบฉบับว่า “รูปแบบการดูแลทางเลือกสำหรับเด็กต่างด้าวที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว” ทั้งนี้รูปแบบการดูแลทางเลือกมีหลากหลายในบทความวิจัยนี้จะนำเสนอให้เห็นถึงการดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการสำหรับเด็กต่างชาติดังกล่าวพลัดพรากจากครอบครัวในรูปแบบครอบครัวทดแทน เนื่องจากแบบฉบับดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นเป้าหมายหลักของรูปแบบการดูแลทางเลือกที่ต้องการให้เด็กต่างชาติดังกล่าวพลัดพรากจากครอบครัวได้มีครอบครัวทดแทนในการทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมและพิทักษ์สิทธิให้กับเด็ก

วัตถุประสงค์ของบทความวิจัย

เพื่อศึกษารูปแบบการดูแลทางเลือกอย่างไม่

เป็นทางการสำหรับเด็กต่างชาติดังกล่าวพลัดพรากจากครอบครัวในรูปแบบครอบครัวทดแทน ของศูนย์มาริชมิชชั่น อำเภอเมือง จังหวัดระนอง

ขอบเขตการศึกษา

การวิจัยเพื่อให้เห็นถึงการดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการสำหรับเด็กต่างชาติดังกล่าวพลัดพรากจากครอบครัวในรูปแบบครอบครัวทดแทน ศูนย์มาริชมิชชั่น ระนอง อำเภอเมือง จังหวัดระนอง เป็นการศึกษาในเดือนพฤศจิกายน 2555-มกราคม 2556

นิยามศัพท์ในการวิจัย

เด็กต่างชาติดังกล่าวพลัดพรากจากครอบครัว หมายถึง เด็กไร้สัญชาติที่พ่อแม่ หรือญาติพี่น้องทางสายเลือดไม่สามารถให้การปกป้องคุ้มครองได้ จากสาเหตุหลายประการ เช่น เสียชีวิต ฐานะยากจนหรือทอดทิ้งเด็ก เป็นต้น

รูปแบบการดูแลทางเลือก หมายถึง ทางเลือกในการดูแลเด็กหากครอบครัวตามสายเลือดของเด็กไม่สามารถดูแล ให้การสนับสนุนที่เหมาะสม หรือทอดทิ้งเด็ก

ครอบครัวทดแทน หมายถึง ครอบครัวที่อาสาสมัครเข้ามาดูแลเด็กโดยรับเด็กต่างชาติดังกล่าวพลัดพรากจากครอบครัวเข้าไปอยู่ร่วมครอบครัวในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของครอบครัว ทั้งนี้ครอบครัวทดแทนและเด็กไม่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือด

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วยรูปแบบการดูแลทางเลือกสำหรับเด็กต่างชาติดังกล่าว การบริหารจัดการรายกรณี (Case Management) และแนวคิดระบบนิเวศวิทยาของ Bronfenbrenner

1. รูปแบบการดูแลทางเลือกสำหรับเด็กต่างชาติ แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่

รูปแบบที่ 1 การดูแลทางเลือกอย่างเป็นทางการ (Formal Alternative Care)

เป็นการดูแลในระบบสถาบันที่มีหน่วยงานระบบกลไกเข้ามาจัดระเบียบอย่างชัดเจน โดยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (2009) ได้ให้ขอบเขตการดูแลอย่างเป็นทางการว่าเป็นการจัดการดูแลให้เด็กได้อยู่ในสภาพแวดล้อมแบบครอบครัว โดยคำสั่งของหน่วยงานที่มีหน้าที่หรือศาล ทั้งนี้ประเทศไทยไม่มีรูปแบบการดูแลทางเลือกอย่างเป็นทางการซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Tolfree (2006) พบว่าในประเทศไทยเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัวยังไม่สามารถเข้ารับบริการด้านที่อยู่อาศัยจากรัฐได้เนื่องจากประเทศไทยไม่ได้มีกรอบของกฎหมายที่จะคุ้มครองเด็กไร้สัญชาติเด็กอพยพอย่างระมัดระวังกลุ่มดังกล่าวอย่างชัดเจน องค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไรจึงเข้ามามีบทบาทหลักในการปกป้องพิทักษ์สิทธิของเด็กต่างชาติ ดังนั้นรูปแบบการดูแลทางเลือกที่ปรากฏในสังคมไทยจึงอยู่ในลักษณะไม่เป็นทางการ

รูปแบบที่ 2 การดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Alternative Care)

เป็นการดูแลเพื่อให้เด็กได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและเอื้อต่อการส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก การดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการมีหลายรูปแบบโดยแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละพื้นที่ เช่น รูปแบบหอพัก ครอบครัวทดแทน การดูแลโดยญาติ การดูแลโดยพี่คนโตในครอบครัว เป็นต้น

สำหรับรูปแบบครอบครัวทดแทน (Foster Care) มีขึ้นเนื่องจากพ่อแม่หรือญาติพี่น้องตามสายเลือดไม่สามารถให้การดูแลปกป้องคุ้มครองเด็กได้ โดยครอบครัวที่รับเด็กไปดูแลไม่เกี่ยวข้องทางสายเลือดกับเด็ก เป้าหมายของรูปแบบนี้ต้องการให้เด็กได้มีชีวิตชีวาในรูปแบบครอบครัว ทั้งนี้ครอบครัวทดแทนจะพัฒนาเป็นครอบครัวใหม่ของเด็กอย่างถาวร หรือเป็นครอบครัวทดแทนชั่วคราวในช่วงที่ครอบครัวตาม

สายเลือดไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้ และเมื่อครอบครัวตามสายเลือดสามารถดูแลเด็กได้ เด็กจะกลับไปอยู่กับครอบครัวเดิมตามปกติ

2. การบริหารจัดการรายกรณี (Case Management) มีเป้าหมายเพื่อมุ่งเสริมสร้างสมรรถนะ (Capacities) ของผู้ให้บริการ(เด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว) ในการพัฒนา แก้ไขปัญหา และการเผชิญกับปัญหาของกลุ่มเป้าหมายรวมทั้งมุ่งสร้างสรรค์และส่งเสริมระบบดำเนินการที่มีมนุษยธรรมและมีประสิทธิภาพ ทำให้สามารถจัดบริการ และทรัพยากร ให้กับผู้ใช้บริการได้อย่างเหมาะสม โดยมุ่งเชื่อมโยงประชาชนผู้ใช้บริการกับระบบที่ให้บริการทั้งในด้านการบริการ ทรัพยากร โอกาสในการเข้าถึงและได้ใช้บริการ นอกจากนี้การบริหารจัดการรายกรณีมีเป้าหมายที่จะปรับปรุงสมรรถนะและขอบเขตของระบบการให้บริการ อีกทั้งเป็นส่วนหนึ่งของการผลักดันการพัฒนาและปรับปรุงนโยบายสังคม (กิตติพัฒน์ นนทปัทมศุลย์, 2553)

จากรายงานการวิจัยของ Dacanay et al (2006) พบว่าเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการดูแลทางเลือก กระบวนการบริหารจัดการรายกรณีมีความสำคัญ เพราะการบริหารดังกล่าวใช้เป็นแนวทางในการวางแผนการทำงานรายบุคคล เพื่อให้เด็กเข้าสู่กระบวนการดูแล และได้มีการทบทวนซ้ำถึงการทำงานรายบุคคล ทั้งนี้ Dacanay et al (2006) ได้เสนอแนวทางการทำงานกับเด็กสรุปได้ดังนี้

- การเคารพความแตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรม กล่าวคือเมื่อครู นักสังคมสงเคราะห์ เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานซึ่งบุคคลเหล่านี้ส่วนหนึ่งมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมกับเด็ก สิ่งที่คุณปฏิบัติงานต้องให้ความสำคัญคือ การทำงานที่เคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรมของเด็ก เพราะการคำนึงในมิติดังกล่าวจะทำให้เด็กเกิดความรู้สึกมั่นใจในตนเอง กล่าวที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางสังคม

- การทำงานเชิงสหวิชาชีพ เนื่องจากการ

ทำงานกับเด็กมีมิติที่เกี่ยวข้องกับเด็กหลายประการเช่น การวางแผน การปฏิบัติงาน การประเมินผล ดังนั้น การทำงานควรดำเนินในลักษณะของสหวิชาชีพเพื่อให้ การดำเนินงานเป็นไปอย่างรอบด้าน

- การมองพัฒนาการเด็กในลักษณะองค์รวม ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา เพื่อป้องกัน และพิทักษ์สิทธิเด็ก

3. แนวคิดระบบนิเวศวิทยาของ Bronfenbrenner

ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ต่างแวดล้อมไปด้วยบริบทต่างๆ บริบทเหล่านี้เป็นสิ่งที่มนุษย์มีการติดต่อสื่อสารทั้งทางตรงและทางอ้อม Bronfenbrenner ได้แบ่งบริบทแวดล้อมมนุษย์ออกเป็น 5 ระบบ ระบบแรก ได้แก่ระบบจุลภาค เป็นระบบที่ใกล้ชิดและมีอิทธิพลต่อความคิด พฤติกรรมของเด็กมากที่สุด เช่น ครอบครัว บุคลากรในศูนย์การเรียนรู้ ระบบที่สอง ได้แก่ระบบ ปฏิสัมพันธ์ เป็นระบบของการเชื่อมโยงหน่วยต่างๆ ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับเด็ก เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างญาติ พี่น้องกับเด็ก ระบบที่สามเป็นระบบภายนอก เช่น นโยบายของรัฐ แม้เด็กจะไม่ได้ปฏิสัมพันธ์โดยตรงแต่ระบบนี้ล้วน มีผลกระทบต่อเด็ก ระบบที่สี่ได้แก่ระบบมหภาค อันเป็นระบบใหญ่ที่สุดในสังคม ดังเช่นทัศนคติ อุดมการณ์ ความคิดความเชื่อของคนในสังคมที่มีต่อเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว ระบบสุดท้ายได้แก่ระบบเหตุการณ์แวดล้อม ได้แก่ระบบของสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปของสังคมอันมีต่อการเข้าถึงสิทธิของเด็ก (Bronfenbrenner, 1981 อ้างอิงจาก วิชา เทียงธรรม อภาพร เผ่าวัฒนา และสิรินธร กลัมพากร, 2555)

วิธีวิทยาในการวิจัย

ในการศึกษานี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพภายใต้วิธี วิทยา การศึกษาทฤษฎีจากฐานราก (Grounded Theory Methodology) เนื่องจากวิธีวิทยาดังกล่าวเป็น การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมโดยยึดหลักการ

ทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นค่านิยม ความคิด ความเชื่อจากคนในสังคม โดยทฤษฎีจะถูกสร้าง (Construct) และได้รับการตรวจสอบ (Verify) โดยการ เก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องอย่างเป็น ระบบ (นาถภรณ์ หะวานนท์, นำชัย ศุภฤกษ์ชัยสกุล และปานจักษ์ เหล่ารัตนวรพงษ์, 2552)

เครื่องมือในการเก็บข้อมูลได้แก่ แบบ สัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ที่เกี่ยวข้องในการดูแล เด็ก สำหรับการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลกระทำโดยเทคนิค snowball เริ่มจากขอคำแนะนำจากผู้จัดการศูนย์ มาริสมิซชั่น ระนอง ถึงคุณสมบัติเชิงประสบการณ์ของ ผู้ให้ข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย และผู้วิจัยดำเนินการติดต่อขอสัมภาษณ์ต่อไป การสัมภาษณ์ดำเนินไปตามแนวคำถามซึ่งมีลักษณะ เป็นคำถามปลายเปิด ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 16 คนประกอบด้วย ผู้จัดการศูนย์มาริสมิซชั่น ระนอง 1 คน ครูอาสา สัมครชาวพม่า 5 คน ครูอาสาสมัครชาวไทย 2 คน ครูประจำชั้นในโรงเรียนรัฐบาลไทยของเด็กต่างชาติ ที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว 2 คน เด็กต่างชาติที่ต้อง พลัดพรากจากครอบครัว 4 คน (เด็กผู้หญิง 3 คน พี่น้อง และเด็กผู้ชาย 1 คน) เนื่องจากพี่สาวคนโตในกลุ่ม เด็กผู้หญิงได้แต่งงานและแยกครอบครัวไปอยู่อีกอำเภอ หนึ่ง จึงได้มีการสัมภาษณ์ครอบครัวใหม่ของพี่สาวคนโต 2 คน เพื่อให้เห็นถึงบริบทที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการดูแล ในระบบครอบครัวทดแทน

สำหรับข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลพบว่า เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลเช่น ครูอาสาสมัครชาวพม่า หรือ เด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัวจะนัด การสื่อสารด้วยภาษาพม่า กะเหรี่ยง ดังนั้นจึงมีความ จำเป็นต้องใช้ล่ามแปล การถ่ายทอดผ่านล่ามในบาง บทสนทนาผู้วิจัยไม่สามารถเข้าใจอารมณ์ที่ผู้ให้ สัมภาษณ์ต้องการสื่อสารออกมาผ่านล่ามได้ จึงทำให้ บางตัวบทขาดการตั้งคำถามและการสื่อสารที่ต่อเนื่อง แต่ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามที่หลากหลายเพื่อให้ข้อมูลที่

ได้นั้นมีลักษณะเป็นข้อมูลที่ประกอบด้วยเนื้อหาเชิงพรรณนา (Thick Description) ที่สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

ผลการศึกษา

ครอบครัวทดแทนเป็นการดูแลเด็กชั่วคราว ซึ่งเป็นครอบครัวอาสาสมัครที่มีจิตอาสา ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเด็กทางสายเลือด และได้ผ่านการประเมินความเหมาะสมทั้งผู้เลี้ยงดูและที่อยู่อาศัย สำหรับผลการศึกษารูปแบบครอบครัวทดแทนสำหรับเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว ซึ่งเป็นบริการหนึ่งที่จัดโดย MMR จะนำเสนอใน 2 หัวข้อ ได้แก่ หัวข้อที่ 1 บทบาทของ MMR ในการจัดบริการดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการในรูปแบบ ครอบครัวทดแทน หัวข้อที่ 2 รูปแบบครอบครัวทดแทนสำหรับเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว ดังมีรายละเอียด ต่อไปนี้

1. บทบาทของ MMR ในการจัดบริการดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการในรูปแบบครอบครัวทดแทน

บริบททั่วไปของศูนย์มาริชมิชชั่น อำเภอเมือง จังหวัดระนอง ศูนย์มาริชมิชชั่น ระนอง (Marist Mission Ranong) (MMR) ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดระนอง เป็นองค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไร กลุ่มเป้าหมายได้แก่ กลุ่มคนในจังหวัดระนองที่อยู่ในภาวะยากลำบาก โดยเฉพาะแรงงานต่างด้าวและครอบครัว บริการของศูนย์มาริชมิชชั่น ระนองที่จัดสำหรับกลุ่มเป้าหมายมีหลากหลาย เช่น การทำงานกับชุมชนเพื่อสร้างความตระหนักในเรื่องการปกป้องสิทธิเด็ก การให้ความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพผู้ติดเชื้อ HIV แก่ญาติผู้ป่วยในชุมชน หรือการจัดบริการทางการศึกษา เป็นต้น

สำหรับการจัดบริการทางการศึกษา (Education) เป็นกิจกรรมหลักของศูนย์ฯ ทั้งนี้ MMR มีหลักการในการจัดการศึกษาที่ตระหนักว่า เด็กแต่ละคนมีคุณค่าไม่ว่าจะมีความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา เพศหรือฐานะทางเศรษฐกิจ โดยเห็นว่าการศึกษาเป็นแนวทางหนึ่งใน

การสร้างอนาคตสำหรับเด็ก อย่างไรก็ตาม MMR ได้รับความแตกต่างที่ต่างพลัดพรากจากครอบครัวในการดูแลและพบว่าการจัดบริการทางการศึกษาเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการส่งเสริมพัฒนาเด็กอย่างรอบด้าน จึงจำเป็นต้องมีอาสาสมัครครอบครัวทดแทนเพื่อทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมให้กับเด็ก

การจัดบริการดูแลทางเลือกในรูปแบบครอบครัวทดแทนเป็นบริการหนุนเสริมเพื่อให้เด็กได้มีโอกาสได้รับการศึกษาที่ต่อเนื่องอีกทั้งยังเป็นการปกป้องคุ้มครองเด็กจากภาวะเสี่ยงจากการแสวงหาประโยชน์ การจัดบริการ มีกระบวนการดังนี้

1.1 การรับเด็กเข้าสู่การดูแลทางเลือกในรูปแบบครอบครัว : ปัจจุบัน MMR ได้ดูแลเด็กต่างด้าวที่พลัดพรากจากครอบครัวทั้งหมด 4 คน แบ่งเป็น เด็กผู้หญิง 3 คน พี่น้อง (อายุประมาณ 17 ปี 15 ปี และ 12 ปีตามลำดับ) และเด็กผู้ชาย 1 คน (อายุประมาณ 12 ปี)

- เจ้าหน้าที่ของ MMR ได้รับแจ้งจากคนในชุมชนว่ามีเด็กต่างด้าวที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว ไม่ได้เรียนหนังสือและอาศัยอยู่ตามลำพัง : เนื่องจากกิจกรรมหนึ่งของศูนย์ได้แก่ การปฏิบัติงานในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมร่วมกับเด็กและครอบครัวแรงงานต่างด้าว ในระหว่างการปฏิบัติงาน เจ้าหน้าที่ MMR ได้รับแจ้งจากคนในชุมชนดังสถานการณ์ของเด็กต่อไปนี้ **สำหรับกรณีแรก** เด็กผู้หญิง 3 คน พี่น้อง เด็กอยู่ด้วยกันแบบเด็กคนโตเป็นหัวหน้าครอบครัว (Children Household) พี่สาวคนโตรับจ้างทำความสะอาดบ้านคนที่ 2 รับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม คนเล็กเรียนหนังสือที่ศูนย์การเรียนรู้พม่า เมื่อเจ้าหน้าที่ได้พบและพูดคุยกับเด็กพบว่า แม่เด็กจะมีเพื่อนบ้านที่ไว้ใจและเข้ามาจากเกาะพยามด้วยกันให้การดูแล อย่างไรก็ตามในด้านสิทธิเด็ก เด็กควรได้รับสิทธิการปกป้องคุ้มครองและพัฒนา ดังเช่นสิทธิในการศึกษา เพื่อให้เด็กสามารถอ่านออกเขียนได้ และเพื่อใช้ความรู้ในการดำรงชีวิตประจำวันต่อไป **กรณีที่สอง** เด็กผู้ชาย บาทหลวงของ

ศูนย์ MMR ได้รับแจ้งจากคนในชุมชนว่ามีเด็กผู้ชายอาศัยอยู่ตามศาลาริมทาง และหาอาหารจากกองขยะประทังชีวิต เมื่อทางศูนย์ MMR พบเด็กจึงทราบว่าเด็กไม่มีครอบครัวตามสายเลือด แต่ขณะนั้นเด็กได้หนีออกจากครอบครัวที่รับดูแลเพราะเด็กเห็นว่าตนมักจะถูกตีเมื่อไม่สามารถทำตามคำสั่งเจ้าของบ้านได้ หลังจากเจ้าหน้าที่ได้พูดคุยกับเด็กและคนในชุมชนจึงทำให้ทราบว่าเด็กทั้งสองกลุ่มต้องดูแลตัวเอง ไม่ได้รับการปกป้องจากครอบครัวแต่อย่างใด ศูนย์ MMR จึงได้รับเด็กทั้ง 2 กลุ่มไว้ในดูแล

1.2 การประชุมเจ้าหน้าที่ของศูนย์ MMR เพื่อจัดหาคครอบครัวทดแทนโดยรับสมัครจากครู เจ้าหน้าที่ชาวพม่าในศูนย์เป็นอาสาสมัครครอบครัวทดแทน

- กระบวนการคัดเลือกอาสาสมัครนอกจากจะเกิดจากความสมัครใจแล้ว ผู้บริหารของศูนย์ยังได้มีการพิจารณาลักษณะอุปนิสัยของอาสาสมัครว่ามีความเหมาะสมกับเด็กหรือไม่ ทั้งนี้อาสาสมัครครอบครัวทดแทนจะเป็นคนพม่า และเป็นเจ้าหน้าที่ของ MMR ซึ่ง MMR เห็นว่าอาสาสมัครชาวพม่าจะมีความเข้าใจภาษา วัฒนธรรมและความต้องการของเด็กได้ดีกว่าอาสาสมัครคนไทย อีกทั้งศูนย์ฯ ยังไม่มีกลไกอื่นในการสนับสนุนการดูแลเด็กในระบบครอบครัวทดแทน ดังนั้นการรับอาสาสมัครที่เริ่มจากครูในศูนย์ฯ ทำให้หน่วยงานสามารถติดตามดูแลเด็กได้อย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ในการจัดอาสาสมัครยังคำนึงถึงความต้องการเฉพาะของเด็ก เช่น กรณีมีเด็กติดเชื้อเอชไอวี ศูนย์ฯ จะจัดอาสาสมัครครอบครัวทดแทนที่มีความรู้ในด้านสุขภาพ เป็นต้น

1.3 การประเมินการดูแลเด็กในระบบครอบครัวทดแทน และการประสานกับหน่วยงานภายนอก :

ในแต่ละช่วงของการดูแลเด็ก อาสาสมัครครอบครัวทดแทนจะมีการปรึกษาถึงแนวทางการดูแลเด็กกับศูนย์ฯ เช่น เรื่องพัฒนาการเด็กและการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงวัย แต่เนื่องจาก

MMR เป็นหน่วยงานที่มุ่งเน้นการจัดการศึกษา ดังนั้นทางหน่วยงานจึงเห็นว่าไม่มีความชำนาญในการให้คำแนะนำแก่เด็กในเรื่องดังกล่าว การประสานกับหน่วยงานภายนอกคือ หน่วยงาน Save the Children International เพื่อหนุนเสริมการจัดการดังกล่าวจึงเกิดขึ้น หน่วยงาน Save the Children International เป็นหน่วยงานที่เน้นการปกป้องคุ้มครองสิทธิเด็ก และมีโครงการในการหนุนเสริมการดูแลทางเลือกสำหรับเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว ดังนั้นทาง Save the Children International จึงได้ดำเนินการสนับสนุนเรื่องค่าใช้จ่ายในการดูแลเด็กแก่อาสาสมัครครอบครัวละ 3,000 บาท ทั้งนี้อาสาสมัครกับเด็กจะร่วมกันกำหนดกติกาการใช้จ่ายเงินร่วมกัน นอกจากนี้ Save the Children International ยังให้คำแนะนำอย่างเป็นทางการแก่ครอบครัวทดแทนและเจ้าหน้าที่ของศูนย์ฯ ในการดูแลเด็ก และให้คำปรึกษาแก่เด็กเป็นรายกรณีถึงความต้องการของเด็ก โดยมีเป้าหมายเพื่อร่วมกันพิทักษ์สิทธิของเด็ก

1.4 การจัดการบริการทางการศึกษา :

เมื่อศูนย์ฯ จัดหาคครอบครัวทดแทนให้กับเด็กแล้วในระหว่างนี้ ศูนย์ฯ และอาสาสมัครครอบครัวทดแทนจะร่วมกันพิจารณาถึงโรงเรียนสำหรับเด็ก โดยพิจารณาจากความสามารถในการสื่อสารกล่าวคือหากเด็กสามารถสื่อสารภาษาไทยได้จะส่งให้เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนไทยเนื่องจากทางศูนย์ฯ เห็นว่าเด็กสามารถนำความรู้มาใช้ในการดำรงชีวิตในประเทศไทยได้ต่อไปสำหรับเด็กเล็กเช่นเด็กผู้ชายในช่วงแรกได้ส่งเข้าเรียนในศูนย์การเรียนรู้พม่าเพราะเด็กยังพูดภาษาไทยได้ค่อนข้างน้อย แต่เนื่องจากเด็กมีพฤติกรรมลักษณะโหมและทางศูนย์การเรียนรู้พม่ายังมีวัฒนธรรมการลงโทษเด็กค่อนข้างรุนแรง ซึ่งทาง MMR เห็นว่าการลงโทษที่รุนแรงยิ่งทำให้เด็กมีพฤติกรรมก้าวร้าว MMR จึงได้ประสานกับโรงเรียนไทยเพื่อให้เด็กเข้าเรียนต่อไป สำหรับเด็กติดเชื้อ HIV ทางศูนย์ฯ ได้ให้เข้าเรียนตามหลักสูตรของ MMR ทั้งนี้การเข้าเรียนของเด็กต่างชาติในโรงเรียน

ไทยจะไม่ได้นับตามเกณฑ์อายุ แต่จะเริ่มจากชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ดังนั้นเมื่อเด็กมีอายุเกินเกณฑ์เช่น อายุ 12 ปี แต่เข้าเรียนในชั้น ป.1 เด็กบางคนจะมีปัญหาในการปรับตัวบ้าง MMR จะมีครูชาวไทยในการติดต่อประสานงานระหว่างโรงเรียนไทย และ MMR เพื่อทราบพัฒนาการเด็ก หรือสถานการณ์ปัญหาเพื่อร่วมกันในการวางแผนทางแก้ไขปัญหาต่อไป นอกจากนี้ครูในโรงเรียนไทยได้มีการเยี่ยมบ้านเด็กทำให้ครูทราบถึงสถานการณ์และให้คำแนะนำในการใช้ชีวิตกับเด็ก

1.5 การจัดบริการทางการแพทย์ : บริการหนึ่งของ MMR ที่จัดให้กับเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว ได้แก่การจัดบริการทางการแพทย์โดยศูนย์ฯจะมีอาสาสมัครที่มีความชำนาญด้านการแพทย์เบื้องต้น ทำหน้าที่ให้คำแนะนำแก่เด็กต่างชาติฯ ถึงการรักษาสุขภาพอนามัย การพาไปพบแพทย์ตามนัด รวมทั้งให้คำแนะนำแก่ครอบครัวทดแทนในการดูแลเด็กฯ

1.6 การรักษาสายสัมพันธ์ระหว่างพี่น้อง (กรณีพี่สาวคนโตแยกครอบครัวออกไป) เมื่อพี่สาวคนโตได้แต่งงาน (อายุประมาณ 17 ปี) ทางศูนย์ MMR ได้ให้ครอบครัวของฝ่ายชายมาลงลายมือชื่อในเอกสารเพื่อแสดงเจตจำนงในการดูแลพี่สาวคนโตต่อไป เป้าหมายของการลงลายมือชื่อนี้มีนัยยะเพื่อจะแสดงให้ครอบครัวฝ่ายชายเห็นว่าแม้พี่สาวคนโตจะเป็นเด็กกำพร้า แต่ยังมีหน่วยงานที่พร้อมจะดูแลและพิทักษ์สิทธิ์ของเด็ก นอกจากนี้แม้พี่สาวคนโตจะแยกครอบครัวไปแต่ทาง MMR ได้มีการติดต่อ เยี่ยมบ้านครอบครัวใหม่รวมทั้งพาน้องสาวอีก 2 คนไปเยี่ยม เมื่อทาง MMR มีภารกิจต้องเดินทางไปอำเภอดังกล่าว

1.7 การสร้างความเข้าใจและทัศนคติที่ดีของชุมชนคนไทยต่อเด็กต่างด้าว เนื่องจากที่ตั้งของศูนย์ฯ ล้อมรอบด้วยชุมชนชาวไทย ดังนั้นเพื่อไม่ให้เกิดการเลือกปฏิบัติต่อกัน ทางศูนย์ฯ เห็นว่าเด็กควรแต่งกายด้วยเครื่องแบบชุดนักเรียนที่สะอาดเรียบร้อย ไว้ทรงผมตามแบบโรงเรียนไทย เพื่อให้เด็ก

ไม่ดูแตกต่างจากเด็กนักเรียนไทย นอกจากนี้การสอนให้เด็กรู้จักแสดงความรักตามวัฒนธรรมไทย ทำให้คนในชุมชนไม่รู้สึกถึงความแปลกแยกทางชาติพันธุ์

1.8 การสอนเสริม : เป็นกิจกรรมหนึ่ง ที่จัดสำหรับเด็กที่ขาดเรียน หรือเด็กต่างชาติที่เข้าเรียนโรงเรียนไทยและยังตามเพื่อนนักเรียนไทยไม่ทันอันเนื่องมาจากข้อจำกัดเช่น ภาษาพูดและเขียนยังสื่อสารได้ไม่ชัดเจน

2. รูปแบบครอบครัวทดแทนสำหรับเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว มีผลการศึกษาดังนี้

2.1 ภูมิหลังของอาสาสมัคร ครอบครัวทดแทน

- มีประสบการณ์การทำงานด้านเด็กในประเทศพม่า เช่น เป็นครูสอนภาษาพม่า สอนร้องเพลง เต็มรับแก่เด็กในชุมชน หรือมีประสบการณ์ที่สอดคล้องกับงานของ MMR เช่นงานสุขอนามัย เป็นต้น
- เป็นนักบวชในเครือคาทอลิก และหน่วยงานในประเทศพม่าเป็นเครือข่ายกับ MMR : เมื่อนักบวชทั้งหญิงและชายทราบถึงขอบเขตการปฏิบัติงานของ MMR ในประเทศไทย จึงได้เข้ามาเป็นอาสาสมัครตามความชำนาญของแต่ละคน เช่นเป็นครูสอนภาษาพม่า หรือเป็นพยาบาลอาสาสมัคร และเมื่อ MMR พบเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว MMR จะมีการประชุมและคัดเลือกอาสาสมัคร ครอบครัวทดแทนที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับความต้องการของเด็กฯ

2.2 ลักษณะโครงสร้างครอบครัวทดแทน

เนื่องจากเป้าหมายหนึ่งของอาสาสมัครใน MMR เดินทางเข้ามาทำงานเพื่อหาประสบการณ์ บางคนเดินทางมาคนเดียวหรือมาพร้อมกับครอบครัว แต่ทั้งหมดที่เคยเป็นอาสาสมัครจะอยู่ประเทศไทยชั่วคราว 1-2 ปี บางคนได้เดินทางกลับประเทศพม่า บางคนศึกษาต่อในระดับสูง ลักษณะการเดินทางสู่ประเทศไทย และ

การเปลี่ยนแปลงของอาสาสมัครจึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งทำให้เกิดลักษณะโครงสร้างครอบครัวทดแทนอยู่ในลักษณะครอบครัวเดี่ยวที่มีหลายรูปแบบ สรุปได้ดังนี้

- โครงสร้างแบบพ่อแม่ลูก : ในครอบครัวทดแทนจะมีทั้งพ่อแม่และเด็ก เด็กเห็นว่าครอบครัวในลักษณะดังกล่าวมีความอบอุ่น ได้รับการปกป้องคุ้มครอง เพราะได้ทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น รับประทานอาหาร พุดคุย เป็นต้น

- โครงสร้างลักษณะพ่อหรือแม่คนเดียว : จากที่กล่าวข้างต้นอาสาสมัครที่เข้ามาทำงาน MMR ส่วนหนึ่งมีสถานภาพโสด หรือเป็นนักบวช การมีเพียงพ่อหรือแม่คนเดียวไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการขัดเกลาทางสังคมแก่เด็ก แต่การมีอายุที่ไม่ห่างกับเด็กมากนักได้เป็นเงื่อนไขต่อการดูแลเด็ก กล่าวคืออาสาสมัครบางครอบครัวอยู่ในวัยผู้ใหญ่ตอนต้น เมื่อให้การเลี้ยงดูเด็ก เด็กรู้สึกว่าเขาใจกันเป็นอย่างดี กล่าวที่จะเล่าเรื่องราวต่างๆ แต่สำหรับผู้ดูแลที่เป็นนักบวชมีอายุห่างกับเด็กค่อนข้างมากทำให้เด็กรู้สึกเกรงใจและไม่ค่อยกล้าปรึกษาเรื่องส่วนตัว

- การแยกบ้านอยู่ต่างหากสำหรับเด็ก : เนื่องจากเด็ก เคยอยู่ร่วมกับครอบครัวทดแทน แต่เมื่ออาสาสมัครย้ายกลับประเทศ เด็กต้องเปลี่ยนที่อยู่ จึงทำให้เด็กรู้สึกไม่มั่นคง และเห็นว่าตนเองเป็นภาระให้กับหน่วยงาน MMR อีกทั้งลักษณะห้องเช่ามีพื้นที่ค่อนข้างจำกัด ผนวกกับเด็กผู้หญิงอายุอยู่ในช่วงวัยรุ่น เด็กจึงรู้สึกว่าไม่มีพื้นที่ส่วนตัว ทางMMR จึงได้ปรึกษากับครอบครัวทดแทนและเครือข่ายในการตัดสินใจเช่าบ้านให้เด็กอยู่แยกจากบ้านของอาสาสมัครครอบครัวทดแทน แต่ยังคงอยู่ในพื้นที่ใกล้กับห้องเช่าของครอบครัวทดแทน และครอบครัวทดแทนยังคงเป็นผู้ดูแลหลักในการดำเนินชีวิตประจำวัน การใช้จ่าย ฯลฯ การแยกบ้านดังกล่าวทำให้เด็กรู้สึกมีความมั่นคง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงผู้ดูแลอีกในอนาคตแต่เด็กรู้สึกว่าตนเองมีบ้านที่แน่นอน และมีพื้นที่ส่วนตัวในการทำกิจกรรมต่างๆ เพิ่มขึ้น

2.3 ลักษณะที่อยู่อาศัย : ที่อยู่อาศัยของครอบครัวทดแทน เป็นบ้านเช่าหรือห้องเช่าชั้นเดียว มีการแยกสัดส่วนพื้นที่ใช้สอยเป็นสัดส่วน เช่น ห้องทานข้าว ห้องนอน ห้องน้ำ และพื้นที่ซักล้าง อย่างไรก็ตามสำหรับห้องเช่าในบางชุมชนที่เด็กพัก เพื่อนบ้านจะเป็นชุมชนพม่า ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และช่วยเหลือเด็ก ตักเตือนเด็กเมื่อเด็กทำผิด เช่น ไม่ไปเรียนหนังสือหรือชวนเด็กมาร่วมรับประทานอาหาร เป็นต้น

2.4 บทบาทในการตัดสินใจเรื่องสำคัญ เช่น เรื่องการศึกษา การดูแลสุขภาพอนามัย ทั้ง 2 เรื่องนี้ MMR และอาสาสมัครครอบครัวทดแทนจะร่วมวางแผน เช่นกรณีเด็กติดเชื้อ HIV เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลจะวางแผนการรักษา และเจ้าหน้าที่ของ MMR จะดำเนินการตามแผนการรักษาและดูแล เด็กในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

2.5 ความสัมพันธ์ในครอบครัวทดแทน

- ความไว้ใจและความผูกพัน เด็กและอาสาสมัครครอบครัวทดแทนเห็นว่า การที่ยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง เข้าใจธรรมชาติและความต้องการตามวัยเด็กทำให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย พุดจาอย่างสุภาพ ส่งผลให้เด็กเกิดความรู้สึกไว้ใจผู้ดูแล ความเคารพซึ่งกันและกันและความไว้ใจเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้เด็กอยู่ในระเบียบวินัยที่ได้สร้างร่วมกันระหว่างผู้ดูแลกับเด็ก และหากมีการละเมิดกฎระเบียบเด็กจะพุดคุยและยอมรับผิดและพร้อมที่จะได้รับการลงโทษตามกติกาที่ได้กำหนดร่วมกัน การอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจ ไม่มีการทำโทษโดยการตี หรือใช้เสียงดังดุว่าเด็ก และทำให้เด็กเกิดความไว้ใจและเกิดความผูกพันในที่สุด

- ความเข้มงวดในระเบียบทำให้เด็กไม่กล้าที่จะเล่าความรู้สึกให้กับผู้ดูแลฟัง นอกจากการปฏิบัติตามกฎระเบียบต่างๆ หรือการพุดคุยถึงการดำเนินชีวิตประจำวันแล้ว เด็กรู้สึกว่าความเข้มงวดในระเบียบวินัย การห้ามไม่ให้คบเพื่อนชาย ทำให้เด็ก

รู้สึกได้ว่าว่างใจคนนอกมากกว่าคนในบ้าน (ครอบครัวทดแทน และพี่น้อง) เพราะหากเล่าให้คนในบ้านฟัง อาจจะถูกตำหนิได้

อภิปรายผลการศึกษา

รูปแบบครอบครัวทดแทนสำหรับเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว จัดได้ว่าเป็นการดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการรูปแบบหนึ่งที่เกิดโดยหน่วยงานเอกชนไม่แสวงหากำไรโดยมีเป้าหมายเพื่อให้เด็กได้รับการปกป้องตามสิทธิเด็ก ทั้งนี้พบว่าครอบครัวทดแทนไม่ได้เป็นเพียงบริบทเดียวที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเด็ก แต่จากการศึกษาพบว่า บริบทที่เกี่ยวข้องกับและมีอิทธิพลต่อรูปแบบครอบครัวทดแทนมีดังนี้

ระบบจุลภาค : เป็นระบบที่มีความใกล้ชิดและมีอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุด ในที่นี้คือระบบครอบครัวทดแทน รูปแบบและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวทดแทนมีผลต่อความคิดและความรู้สึกของเด็ก ดังนี้

1. การมีความเชื่อที่แตกต่างกันระหว่างเด็กและครอบครัวทดแทน : กล่าวคือ ผู้ดูแลเป็นนักบวชในศาสนาคริสต์ มีความเคร่งครัดในการประพฤติตนโดยเห็นว่าการนอบน้อมต่อพระเจ้าคือการเผยความงามทางใจ เช่นไม่ควรสนิทสนมกับเพื่อนต่างเพศ ในทางกลับกันสำหรับเด็กผู้หญิงเป็นช่วงวัยรุ่น และมีความสนใจในเรื่องเพื่อนต่างเพศ ดังนั้นเมื่อผู้ดูแลพบเด็กพูดคุยกับเพื่อนต่างเพศมักจะตำหนิ และเด็กเห็นว่าหากพูดเรื่องเพื่อนชายให้ผู้ดูแลฟังทำให้ผู้ดูแลไม่พอใจ เด็กจึงปกปิดความลับดังกล่าวไว้และหากมีการติดต่อกับเพื่อนชายเมื่อถูกถามจากผู้ดูแลเด็กจะตอบว่าไม่ได้ติดต่อ ความแตกต่างในความเชื่อดังกล่าวทำให้เด็กเลือกที่จะปิดบังทั้งผู้ดูแลและพี่น้องของตน เพราะเกรงว่าพี่น้องจะนำเรื่องดังกล่าวไปบอกผู้ดูแลและตนจะเดือดร้อน สถานการณ์ที่เกิดขึ้นจึงทำให้เด็กไม่ค่อยปรึกษาเรื่องอื่นๆ ที่นอกจากเรื่องการใช้จ่าย

เงิน เพราะคาดว่าจะการปรึกษาจะได้รับคำตอบเชิงการห้ามปรามเหมือนเดิม

2. การเปลี่ยนแปลงอาสาสมัครค่อนข้างบ่อยมีผลต่อความรู้สึกมั่นคงทางจิตใจของเด็ก : อาสาสมัครบางคนเดินทางมาทำงานเพียงชั่วคราว หรือเพื่อรอไปศึกษาต่อยังประเทศที่ 3 หรือกลับประเทศต้นทาง ดังนั้นจึงขาดผู้ดูแลเด็กที่ต่อเนื่อง ทำให้เด็กเกิดความรู้สึกไม่มั่นคงในความรัก บางคนไม่กล้าที่จะมอบความรักให้กับครอบครัวใหม่อย่างเต็มที่เพราะเกรงว่าไม่นานจะต้องจากกันอีก นอกจากนี้ยังมีอาสาสมัครบางคนขอยกเลิกการดูแลเด็กฯ เนื่องจากเห็นว่าตนไม่สามารถดูแลเด็กให้อยู่ในครอบครัวที่เคยตกลงร่วมกัน เช่น ห้ามพาเพื่อนมาที่บ้านหรือเด็กควรกลับบ้านตรงเวลา เป็นต้น สถานการณ์ดังกล่าวจึงมีอาสาสมัครส่วนหนึ่งขอยกเลิกการดูแลและMMRได้เปลี่ยนครอบครัวใหม่ให้กับเด็ก การเปลี่ยนแปลงยังมีผลทำให้เด็กรู้สึกว่าตนเองต้องเป็นภาระให้กับคนอื่นอยู่บ่อยครั้ง

3. การเรียนรู้และสังเกตพฤติกรรมของเด็ก : ผู้ดูแลเด็กได้มีการเรียนรู้ถึงความต้องการ ความคาดหวังของเด็กโดยการพูดคุยในโอกาสต่างๆ อีกทั้งผู้ดูแลเด็กเห็นว่าการจะอยู่ร่วมกันได้ ไม่ใช่เพียงการตั้งกฎเกณฑ์ แต่เป็นการเรียนรู้เด็กและเข้าใจเด็กว่าเด็กมีความต้องการสิ่งใด การเรียนรู้ดังกล่าวจะก่อให้เกิดการเคารพซึ่งกันและกัน รวมทั้งเป็นการเพิ่มความมั่นใจให้กับเด็ก นอกจากนี้เด็กเห็นว่าการที่ผู้ดูแลปฏิบัติกับตนในข้างต้นทำให้ทั้งสองฝ่ายเกิดความผูกพันซึ่งกันและกัน เด็กเคารพและไม่ละเมิดกติกาที่ตกลงร่วมกัน

ระบบปฏิสัมพันธ์ : เป็นหน่วยทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับเด็ก ทั้งนี้แม้เด็กจะไม่มีเครือญาติทางสายเลือดแต่เพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียงล้วนแล้วแต่มีผลต่อการรับรู้คุณค่าในตนเอง และเกิดความรู้สึกไว้วางใจเพื่อนข้างบ้าน ดังนี้

ผลต่อการรับรู้คุณค่าในตนเอง : สำหรับเด็กผู้ชายมักจะถูกเพื่อนข้างบ้านพูดทักท้วงหน้าและลับหลังว่าเป็นเด็กชอบขโมยของ รวมทั้งเป็นเด็กที่

เกียจคร้านไม่ชอบไปโรงเรียน การประทับตราเด็กในลักษณะดังกล่าวทำให้เด็กรู้สึกว่าคุณเองไม่เป็นที่ต้องการของสังคม

ผลต่อการเกิดความรู้สึกไวใจ : เพื่อนบ้านที่เข้าใจคอยสอบถามความทุกข์สุข อีกทั้งมีการทำกิจกรรมร่วมกันบ้างเช่น ทำกับข้าว ทำให้เด็กรู้สึกว่าตนเองยังมีที่ปรึกษาและเกิดความรู้สึกอุ่นใจ

ระบบภายนอก : ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เช่น ตำรวจ องค์กรเอกชนไม่แสวงหากำไร โรงพยาบาล โรงเรียนของภาครัฐ ศูนย์การเรียนรู้พม่า ระบบเหล่านี้แม้จะไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเด็กโดยตรง แต่มีอิทธิพลต่อเด็กทั้งสิ้น ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าระบบภายนอกเป็นส่วนสำคัญในการหนุนเสริมการทำงานในระบบครอบครัวทดแทน ดังเช่น บทบาทของ Save the Children International ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้กับครอบครัวทดแทนและพูดคุยกับเด็ก เป็นต้น เนื่องจากภารกิจหลักของ MMR ได้แก่การจัดการศึกษา ดังนั้นผู้ดูแลเด็กจึงมีทักษะความรู้ในเรื่องการจัดการเรียนการสอนเป็นหลัก บางคนจบทางการศึกษามาโดยตรง ฯลฯ แต่ทั้งนี้การดูแลเด็กฯ ยังประกอบด้วยมิติด้านสังคม จิตใจ ฯลฯ ซึ่งอาสาสมัครและครูใน MMR เห็นว่าเป็นมิติที่เจ้าหน้าที่ไม่มีความชำนาญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัวนั้นมีความซับซ้อนของปัญหาที่หลากหลาย ในปัจจุบันทางศูนย์จึงใช้แนวทางการโทรศัพท์ปรึกษากับนักสังคมสงเคราะห์ของ Save the Children International หรือบางครั้งนักสังคมสงเคราะห์ของหน่วยงานดังกล่าวจะลงพื้นที่เพื่อให้คำปรึกษาแก่เด็ก รวมทั้งมีการติดต่อทางโทรศัพท์เพื่อพูดคุยกับเด็กเป็นระยะ

ระบบมหภาค : ได้แก่ ความคิด ความเชื่อของคนในสังคมที่มีต่อเด็กต่างชาติ/ เด็กไร้สัญชาติ ด้านหนึ่งคงปฏิเสธไม่ได้ว่าอคติที่มีต่อเด็กไร้สัญชาติในฐานะผู้คุกคามต่อความมั่นคงเรื่องสวัสดิการสังคมยังคงดำรงอยู่ แม้จังหวัดระนองจะเป็นพื้นที่ที่มีแรงงานต่างด้าวจำนวนมากจนกลายเป็นความเคยชินในชีวิตประจำวัน

ของคนไทย แต่เพื่อให้เด็กรู้สึกมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต MMR ได้มีกระบวนการในการสร้างความกลมกลืนระหว่างเด็กต่างชาติกับคนไทย เช่น ให้เด็กแต่งชุดนักเรียนไทยและตัดผมทรงนักเรียน เป็นต้น

ระบบเหตุการณ์แวดล้อม : เป็นบริบทที่มีผลกระทบต่อเด็กทางอ้อม เช่น ความมั่นคงและต่อเนื่องของสถานการณ์ทางการเงินที่จะสนับสนุนครอบครัวทดแทนงบประมาณสนับสนุนครอบครัวมาจากองค์กร Save the Children International เพียงช่องทางเดียวและงบประมาณไม่ได้มีต่อเนื่อง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อจัดการบริการรูปแบบครอบครัวทดแทนในอนาคต

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ครอบครัวจัดได้ว่าเป็นสิ่งแวดล้อมหนึ่งทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมสำหรับเด็ก แม้เด็กที่เคยสูญเสียบิดามารดา ขาดญาติ ไร้ที่พึ่ง ฯลฯ แต่การสร้างกลไกทางสังคมดังเช่นครอบครัวทดแทนขึ้นมาดูแลเด็กต่างชาตินั้นจัดได้ว่าเป็นการพิทักษ์สิทธิเด็กประการหนึ่งและเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีส่วนสำคัญในการสร้างบรรยากาศเพื่อให้ครอบครัวทดแทน ซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างไม่รู้จักหรือไม่มี ความผูกพันกัน สามารถใช้ชีวิตร่วมกันอย่างเคารพและเรียนรู้ถึงคุณค่าต่อกันและกันเป็นสิ่งที่ท้าทายต่อหน่วยงานต่างๆ เป็นอย่างยิ่งในการศึกษามีข้อเสนอแนะดังนี้

ข้อเสนอแนะต่อศูนย์มารีมิชชั่น ระนอง

- 1) ควรมีการจัดทำประวัติเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัว เพื่อให้อาสาสมัครครอบครัวทดแทนคนใหม่ได้ศึกษาประวัติในเบื้องต้น และเกิดความต่อเนื่องในการดูแลเด็ก
- 2) ควรมีการสังเคราะห์ ประสบการณ์ของอาสาสมัครในการดูแลเด็กเพื่อหน่วยงานจะได้นำประสบการณ์ดังกล่าวมาใช้ในการวางยุทธศาสตร์ ขับเคลื่อน และสนับสนุนการจัดการบริการครอบครัวทดแทนร่วมกับภาคีที่เกี่ยวข้องต่อไป

3) ควรมีการประชาสัมพันธ์การ ดูแลทางเลือกในรูปแบบครอบครัวทดแทน ให้กับประชาชนได้ทราบ เพื่อให้ประชาชนทั้งคนไทยและคนต่างชาติดีที่มีเอกสารการอยู่ในประเทศไทยได้อย่างถูกต้องกฎหมาย ได้ทราบถึงโครงการดังกล่าว และหากมีความสนใจในการรับเด็กมาดูแลทั้งเด็ก และMMRได้ครอบครัวทดแทนที่มีลักษณะถาวรหรือดูแลเด็กในระยะยาวได้มากขึ้น

ข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย

4) เพื่อให้เด็กต่างชาติได้รับสิทธิการดูแลเสมือนเด็กของทุกคนที่อยู่ในประเทศไทย จึงควรมีหน่วยงานกลางในการเป็นเจ้าภาพเพื่อพัฒนาระบบข้อมูลการดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการเพื่อนำข้อมูลดังกล่าวเสนอให้เห็นความจำเป็นที่รัฐจะต้องสนับสนุนรูปแบบดังกล่าวเพื่อให้เด็กได้รับการพัฒนา

5) ควรมีการจัดทำข้อมูล ความจำเป็น ข้อเสนอแนะเรื่องการดูแลทางเลือกอย่างไม่เป็นทางการสำหรับเด็กต่างชาติที่ต้องพลัดพรากจากครอบครัวเสนอเชิงนโยบายที่หลากหลายช่องทาง เช่นเสนอต่อคณะกรรมการพัฒนาสังคมและกิจการเด็ก เยาวชนสตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ และผู้ด้อยโอกาส เพื่อเป็นกรอบในการขับเคลื่อนกฎหมายการดำเนินงานการดูแลทางเลือกต่อไป

6) ประเทศไทยควรร่วมกับรัฐบาลของประเทศเพื่อนบ้าน ในการทำข้อตกลงเพื่อร่วมกันพัฒนาแนวทางส่งเสริมสนับสนุนการดูแลเด็กในภูมิภาคให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี อีกทั้งควรมีการสนับสนุนการทำงานในลักษณะเครือข่ายความร่วมมือระหว่างองค์กรในประเทศไทย และประเทศพม่าเพื่อร่วมกันพัฒนาระบบการปกป้องคุ้มครองเด็ก

เอกสารอ้างอิง

กิตติพัฒน์ นนทปัทมดูล์.(2553). การจัดการรายกรณี (Case Management). เอกสารคำสอนวิชา สค.313 หลักและวิธีการสังคมสงเคราะห์ 3

ภาค 2/2553 คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. เอกสารอัดสำเนา คณะมนตรีสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ.

(2009). **แนวทางการดูแลเด็กทางเลือก(ฉบับแปล)**. เอกสารอัดสำเนา

นภาพรณัฏ ะวานนท์, นำชัย ศุภฤกษ์ชัยกุล และปานจักษ์ เหล่ารัตนวงษ์. (2552). **ความกลมกลืนระหว่างทฤษฎีฐานรากกับข้อมูลเชิงประจักษ์ในการสร้างดัชนีความเข้มแข็งชุมชน**. กรุงเทพฯ. โครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย.

วีณา เทียงธรรม อาภาพร เฝ้าวัฒนาและสุนิธร กลัมพากร. (2555) การวิเคราะห์งานวิจัยการสร้างเสริมสุขภาพใหม่ในกลุ่มผู้ป่วยโรคเรื้อรัง. *Journal of Public Health Nursing*. May-August V.26. No.2 p.1-2

Dacanay et al (2006). **Alternative care for without primary caregivers in Tsunami-Affected Countries**. Unicef. 2006.

Duffek&Kandel.(2003). **The Challenge of diversity :European social democracy facing migration, integration, and multiculturalism**. Innsbruck: studien-Verl.

Tolfree David.(2006). **Strengthening alternative care options for refugee children**. Areport for Unicef Thailand.

เครือข่ายองค์กรด้านประชากรข้ามชาติ (2556). **ความจำเป็นในการออกกฎหมายรองรับศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทย**. สืบค้นเมื่อ 25 กรกฎาคม 2556. (ออนไลน์) จาก <http://www.mwgthailand.org/autopagev4/>

(2556, พฤษภาคม). **สหภาพฯ ฟ้องศูนย์รับบุตรบุญธรรมใส่เกียร์ว่าง “เด็กไร้สัญชาติ”**. ประชาไท. 2556(46661), สืบค้นเมื่อ 25 กรกฎาคม 2556. (ออนไลน์). จาก www.prachatai.com/journal.